

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕРІОДУ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННА ПЕРСПЕКТИВА

Гусаров С. М.

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів формування та реалізації кримінально-правової політики в умовах війни та у повоєнній перспективі. Виявлено та надано опис окремим недолікам у сфері криміналізації та правозастосування. Висловлено аргументи проти необхідності та доцільності прийняття нового КК України.

Пріоритетними напрямками повоєнної трансформації кримінально-правової політики визначено такі: 1) притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Окремою лінією цієї роботи є створення міжнародного кримінального трибуналу щодо злочину агресії. Наявні на сьогоднішній день ініціативи із запуску такого судового органу *ad hoc* під егідою Ради Європи не можуть задовольнити запити на повноважну міжнародну легітимізацію відповідного перспективного судового процесу. Регіональна організація - не той формат, якого потребує інституціоналізація правосуддя за таким серйозним напрямом діяльності. Слід домагатися широкоформатної міжнародної угоди під егідою ООН або іншої універсальної, глобальної міждержавної угоди, якою б були охоплені більшість країн-членів ООН але поза інституціями цієї організації з огляду на можливості країни-агресора ветоувати рішення, що приймаються Радою безпеки ООН. І ця робота має складати один з пріоритетних напрямів зовнішнього сегменту кримінально-правової політики України, що реалізується у щільній взаємодії із зовнішньою політикою як такою; 2) притягнення до відповідальності осіб, винних у послабленні обороноздатності країни, що уможливило або значно полегшило повномасштабну збройну агресію; 3) наукова розробка, громадське обговорення та нормативне закріплення підстав та умов для амністії осіб, винних у вчиненні окремих категорій воєнних злочинів, колабораційної діяльності.

Наголошено на необхідності удосконалення механізму кримінально-правової охорони громадської безпеки від факторів незаконного обігу зброї. Відстоюється думка про доцільність забезпечення законодавчих можливостей для збереження для цивільних осіб можливості зберігати вогнепальну зброю для самозахисту за умов належного її декларування, а в подальшому - дослідити можливість легалізу-

вати цивільну (короткоствольну) зброю жорстким контролем володіння нею. Доцільно розглянути можливість передбачення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за ст. ст. 263, 410 КК України щодо військовослужбовців чи колишніх військовослужбовців..

Ключові слова: війна, збройний конфлікт, агресія, кримінально-правова політика, кримінально-правове регулювання, криміналізація, правозастосування, ратифікація, перехідне правосуддя.

Gusarov S. M. Criminal and legal policy of Ukraine: transformations of the war period and post-war perspective

The article is devoted to the study of problematic aspects of the formation and implementation of criminal and legal policy in war conditions and in the post-war perspective. Certain shortcomings in the field of criminalization and law enforcement are identified and described. Arguments are made against the necessity and expediency of adopting a new Criminal Code of Ukraine.

The following are identified as priority areas of the post-war transformation of criminal and legal policy: 1) bringing to justice the most serious international crimes. A separate line of this work is the creation of an international criminal tribunal for the crime of aggression. The initiatives currently available to launch such an *ad hoc* judicial body under the auspices of the Council of Europe cannot satisfy requests for authoritative international legitimization of the relevant prospective trial. A regional organization is not the format required by the institutionalization of justice in such a serious area of activity. It is necessary to seek a large-scale international agreement under the auspices of the UN or another universal, global intergovernmental agreement that would cover most of the UN member states but outside the institutions of this organization, given the ability of the aggressor country to veto decisions made by the UN Security Council. And this work should be one of the priority areas of the external segment of Ukraine's criminal and legal policy, which is implemented in close interaction with foreign policy as such; 2) bringing to justice those guilty of weakening the country's defense capabilities, which made full-scale armed aggression possible or significantly facilitated;

3) *scientific development, public discussion and regulatory consolidation of the grounds and conditions for amnesty for persons guilty of committing certain categories of war crimes, collaboration activities.*

The need to improve the mechanism of criminal and legal protection of public security from the factors of illegal arms trafficking is emphasized. The idea is defended about the expediency of providing legislative opportunities to preserve for civilians the opportunity to keep firearms for self-defense under the conditions of their proper declaration, and in the future - to explore the possibility of legalizing civilian (short-barreled) weapons with strict control over their possession. It is advisable to consider the possibility of providing a special type of exemption from criminal liability under Art. Art. 263, 410 of the Criminal Code of Ukraine for military personnel or former military personnel.

Key words: war, armed conflict, aggression, criminal law policy, criminal law regulation, criminalization, law enforcement, ratification, transitional justice.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна постала справжнім викликом для всього суспільного устрою, всіх без виключення соціальних підсистем - економічної, політичної, культурної, правової. Першочергові потреби у збереженні стійкості української держави, здатності дати відсіч повномасштабному збройному вторгненню російських військ на територію нашої країни, зберегти державний суверенітет, по мірі модифікації параметрів та конфігурації військово-політичних, бойових чинників цілком закономірно потягли за собою необхідність подальшої адаптації економічних та правових інститутів, перелаштування на стратегію тривалого протистояння, формування адекватних інструментів регулювання суспільних відносин. Вельми значущими для захисту державності в цьому контексті стали трансформації у характері, спрямованості кримінально-правової політики України. Низка кроків, які були зроблені законодавцем, були об'єктивно необхідними, затребуваними, корисними. Деякі ж - навпаки. Водночас і кримінально-правозастосовна практика, по мірі адаптації до новітніх загроз, виявляла свої як сильні сторони, так і недоліки. Аналіз останніх, як і законодавчих хиб, становить важливу задачу на шляху до зміцнення законності, підвищення ефективності кримінально-правового регулювання, захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави.

Стан дослідження проблеми. Фундаментальним значенням для вітчизняної концепції кримінально-правової політики та в цілому для науки кримінального права характеризуються праці

О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, О. О. Дудорова, О. М. Литвинова, А. А. Музики, В. О. Навроцького, Ю. В. Орлова, Є. О. Письменського, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, П. Л. Фріса, А. М. Яценка та низки інших дослідників. Віддаючи належне їх творчим здобуткам, теоретичній вагомості та прикладній корисності існуючих напрацювань, не можна, разом з тим, не помітити й того, що триваюча війна ставить все нові й нові виклики перед правовою системою, виникають нові загрози істотного порушення охоронюваних благ, цінностей, суспільних відносин, що не дає підстав задовольнятися наявним станом речей і штовхає небайдужу до долі країни совість до пошуку шляхів удосконалення кримінально-правової політики. Серед іншого це стосується й перспектив її трансформації у зв'язку з повоєнними викликами, необхідністю формувати та реалізувати концепцію перехідного правосуддя, в механізмі якої кримінально-правові інструменти відіграють істотну роль.

Мета і завдання дослідження. *Мета статті* - надати концептуальну характеристику стану кримінально-правової політики України в умовах війни, а також визначити пріоритетні напрями у перспективі її повоєнної трансформації. *Завданнями* дослідження є: 1) виявити та надати опис основним змінам у кримінально-правовій політиці України, що відбулися у зв'язку з повномасштабною агресією російської федерації; 2) надати характеристику окремим помилкам, які були допущені в ході таких змін; 3) запропонувати перспективні напрями удосконалення кримінально-правової політики з урахуванням викликів повоєнного періоду, задач перехідного правосуддя.

Наукова новизна дослідження. Удосконалено розуміння змісту, спрямованості та недоліків кримінально-правової політики періоду війни; набуло подальшого розвитку наукове бачення перспектив трансформації такої політики в умовах повоєнного транзиту.

Виклад основного матеріалу. За узвичаєним у вітчизняній доктрині підходом, кримінально-правова політика розуміється як є частина державної політики у сфері протидії злочинності, що здійснюється засобами і методами кримінального права, втілюється у явищах криміналізації й декриміналізації, пеналізації й депеналізації [1, с. 10; 2, с. 19; 3, с. 30-38; 4, с. 40-41 та ін.]. Крім того, ця політика проявляє себе й у конкретному правозастосовному вимірі, який, зрештою, і визначає реальну дію права. У зв'язку з цим

аналіз кримінально-правової політики варто здійснювати у єдності і правотворчості, і правозастосування.

Від початку повномасштабної агресії росії на територію нашої держави до КК України було внесено чимало змін. Основні з них стосувалися виставлення функціональних «заслонів» на шляху до сприяння агресорові у реалізації його експансіоністських намірів. Так з'явилися норми про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), поширення військово значимої інформації (ст. 114-2 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України) та ін. Системним впливом характеризуються зміни щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення низки (передусім - проти основ національної безпеки, проти власності) кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Відповіддю на зловживання з гуманітарною допомогою стала криміналізація незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України).

Істотним та, безумовно, позитивним кроком була ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду¹. На виконання відповідного закону відбулося внесення низки змін і доповнень до чинного КК України². Як наслідок - криміналізовано злочини проти людяності (ст. 442-2 КК України), внесено зміни до нормативної конструкції юридичних складів злочину агресії, воєнних злочинів, геноциду. Унормовано інститут так званої командної відповідальності (ст. 31-1 КК України - «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників»³).

¹ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 р. № 4012-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.11.2024).

Таким чином, слід вести мову про системно-правові ефекти для кримінально-правового регулювання, що стали наслідком цілеспрямованої політики адаптації кримінального законодавства та викликів війни, а також до потреб синхронізації національної та міжнародної кримінальної юстиції (зокрема, до юридичної основи діяльності Міжнародного кримінального суду). Більшість з цих змін є обґрунтованими та затребуваними. Водночас деякі з них не є бездоганними. Так само не є бездоганною і практика реалізації низки інструментів кримінально-правового регулювання в умовах війни.

Є. О. Письменський висловлює в цілому аргументовану думку про те, що формування правозастосовної практики відбувається у суперечливий спосіб, наявні грубі помилки та прогалини в застосуванні кримінально-правових норм. За умов переважаності кримінально-правової системи у воєнний час простежуються такі ключові прояви, що підтверджують наявність відповідної риси у правозастосуванні [5, с. 303]:

1) формальне застосування кримінального закону - коли не з'ясовується справжній зміст його норм, а перевага надається буквальному (зазвичай найбільш очевидному, спрощеному) його розумінню або / та здійснюється таке їх тлумачення, за якого фактично вчинений акт поведінки «підлаштовується» під юридичні ознаки певного складу кримінального правопорушення. У результаті справжній зміст кримінально-правової норми, яка до того ж може характеризуватися низкою законодавчих недоліків, лишається не встановлений [5, с. 303];

2) допущення усієї палітри кваліфікаційних помилок - за В. О. Навроцьким такими помилками є вирішення питань матеріального кримінального права на підставі не тих кримінально-правових норм, які регламентують певні правові ситуації: зокрема, це «підміна» статей КК України (їх частин, пунктів), «надлишкове» застосування статей КК України, безпідставне застосування статей КК України, «пропуск» статей КК України [6; 5, с. 303];

3) двозначне тлумачення кримінального закону та як результат відсутність єдності правових позицій суб'єктів реалізації кримінально-правової політики з принципових питань (формування неоднакової практики застосування норм матеріального кримінального права). Зокрема, аналіз слідчої та судової практики дав змогу експертам виявити основні труднощі застосування ст. 111-1 КК України, які полягають у площині

кримінально-правової кваліфікації. Вони стосуються відсутності належних критеріїв розмежування колабораційної діяльності та діянь, передбачених ст. ст. 111, 111-2 та 436-2 КК України, що зумовлює проблеми подвійної кваліфікації [7; 5, с. 304];

4) застосування заходів впливу до правопорушника, що не узгоджуються із санкцією кримінально-правової норми [5, с. 304].

І хоча більшість із цих вад були притаманними правозастосовній практиці, що існувала й до повномасштабної війни, саме в умовах війни вони чинять набагато більш відчутний деструктивний ефект завдяки екстраполяції на спеціалізовані кримінально-правові норми, сконструйовані саме для захисту від негативних впливів війни, вищому ступеню загальної вразливості всіх без виключення соціальних інститутів, зміст і параметри функціонування яких багато в чому визначається пріоритетними запитами у сфері безпеки та оборони.

Варто погодитись із Є. О. Письменським у тому, що механізм кримінально-правової охорони функціонує у спрощеному режимі, що призводить до імітування протидії злочинності. Практика подекуди показує, що вістря кримінального права спрямовується на тих, до кого воно може з легкістю дотягнутися. Кримінально-правові норми часто застосовуються у випадках, що не потребують надмірних зусиль, та / або навіть без мети досягти потрібного результату (створення «шумової завіси» заради громадського обговорення й схвалення тощо) [5, с. 305]. Особливо наочно це проявилось у результатах кримінально-правової протидії наркозлочинності серед військовослужбовців. Так, зокрема, у 2023 р. 1691 військовослужбовцю було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 309 КК України - «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту»⁴. У той час як тільки 49 військовослужбовців отримали підозру за ст. 307 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів⁵.

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.10.2024).

⁵ Там само.

Про що це говорить? Про те, що основний фокус уваги правозастосувачів спрямований проти військовослужбовців, які здійснюють придбання наркотичних засобів, психотропних речовин для особистого споживання. Натомість збувачі наркотиків, які здебільшого діють у складі організованих груп, злочинних мереж, залишаються недосяжними для кримінальної юстиції. І таку ситуацію неможна назвати задовільною. Цілком зрозуміло, що бойові умови несення служби суттєво впливають на психологічний стан військовослужбовців, які нерідко вдаються до вживання психоактивних речовин. Але це - не суто українська проблема. Це нормальна (у сенсі функціональної норми, а не соціального схвалення) поведінка для значної кількості тих, хто бере участь у збройному конфлікті, про що свідчить в тому числі й досвід США, Великобританії та інших країн, які були залучені до воєн різної тривалості та інтенсивності. Не оминула, до речі, ця проблема також і радянський військовий контингент в Афганістані. Прагнення піти з трагічної, нелюдської реальності війни через вживання психоактивних речовин є у певному розумінні закономірним для значної кількості учасників бойових дій. Саме тому зусилля правозастосувачів мають бути спрямовані *передусім* не на таких військовослужбовців-споживачів, а на виробників та збувачів та забезпечувати обмеження доступу до наркотиків, підтримку, реабілітацію військовослужбовців, а не на кількісне «набивання» кримінальної статистики й видимості боротьби з наркозлочинністю за їх рахунок. І це має стати пріоритетом у трансформації відповідного сегменту кримінально-правової політики в частині правозастосування. Такий характер трансформації свідчитиме про реальний відхід від «паличної» системи, про переорієнтування на ідею справжнього служіння інтересам українського народу, не на голу репресію, а на підтримку, публічний сервіс та забезпечення безпеки. Вкрай важливо утримувати саме таку установку, що сягає своїм корінням ліберально-гуманістичної парадигми європейського цивілізаційного простору.

В цьому ж контексті звертають на себе увагу й міркування Ю. В. Орлова щодо такої кримінально-правової новели як виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України). Дослідник, зокрема, зазначає, що вона (ця новела) стала відповіддю на виклик у сфері інформаційної безпеки та моральності (по суті), спроектований на

площину миру й безпеки людства, міжнародного правопорядку. Але аналіз цієї кримінально-правової норми і практики її застосування свідчить, на нашу думку, про наявність вад концептуального характеру в частині порушення конституційного права громадян на свободу думки. Справа в тому, що чинна редакція ч. 1 ст. 436-2 КК України не містить як обов'язкової такої ознаки суспільно небезпечних дій як публічність (виправдовування, визнання, заперечення). Тобто висловлення власної думки навіть у *приватній бесіді* (!), в тому числі й у пасивній формі (згода з твердженням іншої особи, зокрема й виражена у конклюдентних діях - кивок голови, піднятий до гори великий палець руки і т. п.), або інше пасивне долучення до чієсь позиції (виставлення «вподобайки» (той же палець, але віртуальний) під чийось постом у соціальній мережі) вже визнається кримінально протиправним [4, с. 42].

З цими судженнями не можна не погодитись. Справжнім нонсенсом для правової демократичної держави є криміналізація будь-чого з приватних розмов, окрім погроз, образ та розбещення, що у вербальний спосіб може мати місце під час бесід віч-на-віч. Неприпустимою є криміналізація висловлення думок, які, навіть будучи вкрай аморальними, спрямованими на невизнання агресії, її виправдовування, тим не менш не мають публічного характеру, не порушують суспільної моралі, *не містять ознак пропаганди*, а тому в принципі не можуть посягати на мир, міжнародний правопорядок, чи-то національну безпеку. Стверджувати зворотне - означає повертатися до тоталітарних практик, до намагань через кримінальні репресії контролювати думки та приватні розмови. Це - точно не шлях країни, що орієнтується на європейський цивілізаційний простір.

Як видається, норма, сконструйована у ст. 436-2 КК України, має розглядатися як спеціальна по відношенню до загальної, оформленої у ст. 436 КК України, тобто щодо пропаганди війни. Тож іманентною ознакою відповідних діянь у їх проєкції на російську агресію, має бути публічність. Тільки в такому разі може спричинятися шкода тому об'єкту, який поставлений під охорону Розділом XX КК України - «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Викладені вразливі до критики положення чинного КК України є фактично точковими, які не порушують його системно-правових начал та не впливають істотним чином на загальну спрямованість та дієвість кримінально-правової політики

держави. Водночас вплинути на останню, причому не найкращим чином, здатне прийняття нового КК України, проєкт⁶ якого жваво обговорюється в окремих колах наукової спільноти.

З цього приводу варто підтримати академіка О. М. Бандурку, який наголошує, що слід, перш за все, внести ясність: навіщо Україні потрібен *новий* Кримінальний кодекс. Відомо, що КК - свого роду негативна Конституція, у тому розумінні, що КК є віддзеркаленням базових соціальних конвенцій, соціоутворюючих правил, що, зокрема, відображають систему абсолютно неприйнятних зразків поведінки. Тож підстави для зміни КК слід пов'язувати з фундаментальними змінами у системі суспільних відносин, радикальною трансформацією засновків соціального співжиття. Такі зміни і трансформації, зокрема, відбулись після здобуття Україною незалежності у 1991 р. Й дарма що законодавцю знадобилося 10 років для прийняття нового КК. Однак він виявився цілком відповідним новим реаліям. Наразі ж існують сумніви щодо наявності подібних істотних змін у суспільному устрої, які б зумовили соціальний запит (саме соціальний, а не вузькокорпоративний) на новий КК [8, с. 31].

Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи»⁷ створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Вказана група виділила 10 основних причин, які, на думку розробників Концепції реформування кримінального законодавства України, здатні вважатися достатніми для радикальної зміни кримінального законодавства. Найбільш значущі з них такі:

1) «За дев'ятнадцять років чинності КК України 2001 року його принципові положення були зруйновані валоподібними, несистемними і часто необґрунтованими змінами та доповненнями»⁸. Передусім зауважимо, що принципові положення КК жодною мірою не зруйновані, лишаються чинними та реалізуються у щоденній правозастосовній практиці. Крім того варто бути свідомими й того, що новий КК очікує та ж участь, а саме валоподібні зміни і доповнення. Претензійність розробників на безпрогальність і відповідність

⁶ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 25.02.2024 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 16.01.2025).

⁷ Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text> (дата звернення: 16.01.2025).

⁸ Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept> (дата звернення: 16.01.2025).

проєкту КК запитам практики протидії злочинності є м'яко кажучи не в достатній мірі обґрунтованою [8, с. 32];

2) «...КК 2001 року і Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) 1984 року (далі - закони про відповідальність за публічні правопорушення) не становлять собою єдиної злагодженої системи законів про відповідальність за публічні правопорушення, що обумовлено»⁹, а також «КК і КУпАП, навіть у своїй сукупності не вичерпують усього кола законів, що встановлюють відповідальність за публічні правопорушення»¹⁰. КУпАП та КК й не можуть становити собою єдиної системи законів. В цьому і немає потреби. Вони є джерелами різних галузей права й узалежнювати їх *напрямую* є помилкою методологічного характеру. Зв'язки між ними складні, нелінійні, не обмежуються нормами тільки кримінального та адміністративного права [8, с. 32];

3) «...Чинні закони про відповідальність за публічні правопорушення не повною мірою відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням України»¹¹. Із цим варто погодитись. Втім, такі невідповідності цілком здатні бути усунені точковими змінами та не вимагають прийняття нового КК [8, с. 32];

4) «...Численні суперечності, прогалини, неточності та широкі дискреційні повноваження, що закладені у чинному КК...»¹². Прогалини і неточності усуваються адекватною правотворчістю, її належним науковим супроводженням, відточуванням правових норм у ході правозастосування, відповідним зворотним зв'язком. Це загальна властивість будь-якого законодавства, відсилання до якої не може бути покладене в основу аргументації на користь необхідності прийняття нового КК [8, с. 32];

5) «...Відсутність механізмів захисту законів про відповідальність за публічні правопорушення від необґрунтованих змін»¹³. Такого роду «аргумент» є геть слабким, непереконливим. Так званий захист законів від необґрунтованих змін може гарантувати тільки належне наукове супроводження законотворчості (в тому числі кримінологічна експертиза), функціональні блоки від

політичних зловживань в парламенті, а не наявність нового КК [8, с. 33].

Дійсно ідея з розробкою нового КК України немає під собою доктринально й соціально достатніх та переконливих підстав. Більше того: реалізація цієї ідеї та гіпотетичне прийняття нового КК України жодним чином не вплине на реальний стан злочинності, адже її основи лежать поза площиною кримінально-правового регулювання. Натомість з упевненістю можна стверджувати про ті суттєві труднощі й витрати матеріальних, часових ресурсів, з якими стикнеться вся системи кримінальної юстиції - від слідчих до суддів, а також закладів вищої освіти, які готують правників, фахівців з правоохоронної діяльності. Колосальні за своїми масштабами та неспівмірні замислу та імовірно отриманому результату (певна зміна дискурсивного, істотна зміна механістичного та збереження існуючого смислового полів кримінально-правового регулювання) витрати. Таким чином, слід однозначно висловитись проти реалізації ідеї прийняття нового КК України, принаймні доти, доки діє чинна Конституція України та соціальний договір не був переукладений.

Щодо повоєнної перспективи трансформації кримінально-правової політики - то вона пов'язується із першочерговим забезпеченням можливості успішної реалізації концепції перехідного правосуддя. Останнє, за оцінками експертів, включатиме всі узвичаєні компоненти цієї практики: 1) притягнення до відповідальності винних у порушеннях прав людини; 2) встановлення історичної правди; 3) відшкодування заподіяної шкоди; 4) інституціональні реформи, спрямовані на унеможливлення повторення конфлікту [9, с. 182]. Враховуючи це, видається за можливе виділити такі пріоритетні напрями удосконалення нормативного та правозастосовного компонентів кримінально-правового регулювання:

- притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Окремою лінією цієї роботи є створення міжнародного кримінального трибуналу щодо злочину агресії. Наявні на сьогоднішній день ініціативи із запуску такого судового органу *ad hoc* під егідою Ради Європи не можуть задовольнити запити на повноважну міжнародну легітимізацію відповідного перспективного судового процесу. Регіональна організація - не той формат, якого потребує інституціоналізація правосуддя за таким серйозним напрямом діяльності. Слід домагатися широкоформатної міжнародної угоди під егідою ООН або іншої універсальної, глобальної міждержавної угоди, якою б були

⁹ Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept> (дата звернення: 16.01.2025).

¹⁰ Там само.

¹¹ Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept> (дата звернення: 16.10.2024).

¹² Там само.

¹³ Там само.

охоплені більшість країн-членів ООН але поза інституціями цієї організації з огляду на можливість країни-агресора ветовати рішення, що приймаються Радою безпеки ООН. І ця робота має складати один з пріоритетних напрямів зовнішнього сегменту кримінально-правової політики України, що реалізується у щільній взаємодії із зовнішньою політикою як такою;

- притягнення до відповідальності осіб, винних у послабленні обороноздатності країни, що уможливило або значно полегшило повномасштабну збройну агресію;

- наукова розробка, громадське обговорення та нормативне закріплення підстав та умов для амністії осіб, винних у вчиненні окремих категорій воєнних злочинів, колабораційної діяльності;

- удосконалення механізму кримінально-правової охорони громадської безпеки від факторів незаконного обігу зброї. Ю. В. Орлов та А. М. Яценко в цьому контексті справедливо наголошують на тому, що незаконний обіг вогнепальної зброї закладає довготривалі тенденції погіршення криміногенної обстановки, зокрема в повоєнний період, у перспективі загрожує зміцненням функціоналу організованих злочинних угруповань, сплеском насильницької кримінальної активності [10, с. 76]. Беручи до уваги прогнозовані ризики, слід забезпечити законодавчі можливості для збереження для цивільних осіб можливості зберігати вогнепальну зброю для самозахисту за умов належного її декларування, а в подальшому - дослідити можливість легалізувати цивільну (короткоствольну) зброю жорстким контролем володіння нею. Доцільно розглянути можливість передбачення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за ст. ст. 263, 410 КК України щодо військовослужбовців чи колишніх військовослужбовців.

Висновки. Кримінально-правова політика є частиною державної політики у сфері протидії злочинності, що втілюється у явищах криміналізації й декриміналізації, пеналізації й депеналізації, а також кримінальному правозастосуванні. Від початку повномасштабної агресії росії на територію нашої держави до КК України було внесено чимало змін. Основні з них стосувалися виставлення функціональних «заслонів» на шляху до сприяння агресорові у реалізації його експансіоністських намірів. Так з'явилися норми про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК

України), поширення військово значимої інформації (ст. 114-2 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України) та ін. Системним ефектом характеризуються зміни щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення низки (передусім - проти основ національної безпеки, проти власності) кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Відповіддю на зловживання з гуманітарною допомогою стала криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України).

Позитивним кроком стала ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду. На виконання відповідного закону відбулося внесення низки змін і доповнень до чинного КК України. Як наслідок - криміналізовано злочини проти людяності, внесено зміни до нормативної конструкції юридичних складів злочину агресії, воєнних злочинів, геноциду. Унормовано інститут так званої командної відповідальності.

Водночас спостерігається й низка вад як у використаних формах криміналізації суспільно-небезпечних діянь, так і у способах реалізації кримінально-правової політики. Потребують усунення колізії між складами колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору. Вимагає приведення у відповідність до норм Конституції України редакція ч. 1 ст. 436-2 КК України. Норма, сконструйована у цій статті, має розглядатися як спеціальна по відношенню до загальної щодо пропаганди війни (ст. 436 КК України). Тож іманентною ознакою відповідних діянь у їх проєкції на російську агресію, має бути публічність.

Висловлено аргументи проти необхідності та доцільності прийняття нового КК України.

Пріоритетними напрямами повоєнної трансформації кримінально-правової політики визначено такі: притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини; притягнення до відповідальності осіб, винних у послабленні обороноздатності країни, що уможливило або значно полегшило повномасштабну збройну агресію; наукова розробка, громадське обговорення та нормативне закріплення підстав та умов для амністії осіб, винних у вчиненні окремих категорій воєнних злочинів, колабораційної діяльності, в контексті реалізації завдань перехідного правосуддя.

Література

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К. : Атіка, 2005. 329 с.
2. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правова політика у системі суспільних наук. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. № 31. С. 3-27.
3. Борисов В. І., Фріс П. Л. Засади сучасної кримінально-правової політики України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 30-38.
4. Орлов Ю. В., Прібиткова Н. О. Війна та кримінально-правова політика України : виклики та відповіді. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 39-47. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.04>.
5. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики в умовах воєнного стану : дослідження негативних тенденцій. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2024. Вип. 17 (29). С. 300-310. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.300-310> (дата звернення: 30.01.2025).
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
7. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства : аналітична записка / ГО «Центр прав людини ZMINA», ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ», ГО «Донбас СОС», ГО «Крим SOS», БФ «Восток SOS», БО «БФ “Стабілізешен Суппорт Сервісез”» та ГО «Кримська правозахисна група». URL : https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (дата звернення: 30.10.2024).
8. Бандурка О. М. Проєкт нового Кримінального кодексу України : критичний погляд // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 29-34.
9. Орлов Ю. В. Повоєнний транзит України: матриця криміногенних ризиків перехідного правосуддя. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. № 2 (32). С. 180-231. DOI: <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.2.13> (дата звернення: 30.01.2025).
10. Orlov Y. V., Yashchenko A. M. Firearms control as an element of criminological security in the concept of transitional justice for Ukraine. *Law and Safety*. 2024. № 2 (93). P.76-86. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.07> (дата звернення: 30.01.2025).

Гусаров С. М.,

orcid.org/0009-0004-1137-4312

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений юрист України
професор кафедри адміністративного права
та процесу навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету
внутрішніх справ*